ŞÜKRÜ AKKAN (İzmir) — Muhterem Reis, geri alma diye bir şey yok. Divanın takdirine bıraktım.

BAŞKAN — Bu iş Divana bırakılmaz, Heyeti Umumiyenin takdirine bırakılır. Tüzük bunu böyle emreder. Şimdi siz önergenizi geri alıyor musunuz?

ŞÜKRÜ AKKAN (İzmir) — Önergemi Divan doğrudan doğruya Meclise getirmeden gündeme almak mecburiyetindedir. Divan, komisyona yeniden süre vermek hakkını da haizdir. («Oya, oya» sesleri)

BAŞKAN — 36 ncı maddenin sarahatini biraz evvel arz ettim. Yine bunda musırrım. Efendim, önergenin nazarı dikkate alınmasını veya alınmamasını oyunuza sunacağım. Bu kanun teklifinin müzakere için gündeme alınmasını kabul edenler... Etmiyenler... Reddolundu.

8. — Keban Barajı ve Aşağı Fırat Havzası kalkınma projesi hakkında Meclis araştırması konusunun raporu (10/3)

BAŞKAN — Rapor 3 Eylül tarihinde basılarak dağıtılmıştı. Şimdi okutuyorum :

Millet Meclisi Başkanlığına

Keban Barajı ve Aşağı Fırat havzası kalkınma projesi hakkında, Millet Meclisi adına, araştırmada bulunmak üzere Genel Kurulun 1 . 3 . 1962 tarihli Birleşiminde teşkil olunan heyetimiz; alâkadar dairelerle mütaaddit temaslar yapmış ve mevzuu enine boyuna incelemiştir.

İlgili dairelere tevcih olunan suallere gelen cevaplar ve adı geçen dairelerin bu hususa dair verdiği mütalâalar ve ibraz ettiği dokumanlar tetkik edilmiştir.

Keban Barajı ve Aşağı Fırat havzası kalkınma projesi hakkındaki görüş ve mütalâalarımız ilişik raporda, hulâsa olarak arz olunmuştur.

İlgili dairelerin verdiği mütalâa ve dokümanlar ayrıca raporumuza eklenmiştir.

Yurdun enerji dâvasında olduğu kadar zirai ve sınai inkişafında ve Doğu ve Güney - Doğu Anadolu'nun sosyal ve ekonomik kalkınmasında büyük bir rol oynıyacak olan bu projenin bir an evvel tahakkuk ederek memlekete hayırlı olmasını temenni ederiz.

Derin saygılarımızla.

Afyon Milletvekili	İçel Milletvekili	Elâzığ Milletvekili	Gaziantep Milletvekili
Mehmet Turgut	*Sadık Kutlay*	*Nurettin Ardıçoğlu*	*Mithat San*

Keban Baraj ve Aşağı Fırat Havzası Kalkınma Projesi hakkında Millet Meclisi adına araştırmada bulunmak üzere seçilen Heyet raporu

Millet Meclisinin 1 . 3 . 1962 tarihli Birleşiminde «Keban Barajı ve Aşağı Fırat Havzası Kalkınma Projesi» hakkında Millet Meclisi adına araştırmada bulunmak üzere seçilen Heyetimiz kendisine verilen bu vazifeyi ifa etmek üzere,

Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Direktörlüğü,
Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü,
Sanayi Bakanlığı Enerji Dairesi Reisliği,
Etibank Umum Müdürlüğü,
Maden Tetkik Arama Enstitüsü Genel Direktörlüğü,
Topraksu Genel Müdürlüğü,
Devlet Plânlama Teşkilâtı Müsteşarlığı,

Alâkadarlariyle mütaaddit temaslarda bulunmuş ve yukarda adı geçen dairelere tevcih ettiği sualler verilen cevapları ve bu konuya dair serd edilen mütalâaları tetkik etmiş bâzı zevatın da fikirlerine müracaat etmiştir.

Büyük Meclisin bu mevzua verdiği ehemmiyete muvazi olarak Türk umumi efkârına da mal olan bu proje üzerinde, bütün ilgili teşkilâtın, kendilerine düşen vazifeleri ifaya gayret ettiklerini memnuniyetle müşahede etmiş bulunuyoruz.

Tarafımızdan yapılan incelemeler sonunda vardığımız netice ve kanaatleri hulâsa olarak aşağıda arz ediyoruz :

1. Memleketin elektrik enerjisi ihtiyaçlarının karşılanması :

Heyetimiz; modern mânada, sınai, zirai, ekonomik, sosyal hulâsa topyekûn kalkınmanın, bol, ucuz ve emniyetli elektrik enerjisinin mevcudiyetine vabeste bulunduğu hakikatini göz önünde tutarak yurdun muhtaç bulunduğu eletrik enerjisinin sağlanmasını hayati bir mesele olarak görmektedir.

Bu noktai nazardan hareket edilerek enerji politikamızla ilgili muhtelif çalışmaların incelenmesi bizleri şu neticelere ulaştırmıştır :

a) Fosil yakıtlarımızın rezervi az olduğu gibi bunların endüstrinin diğer sahalarında hammadde olarak kullanmak imkânı da bulunduğundan, millî ekonomi noktai nazarından, yurdun muhtaç bulunduğu elektrik enerjisi ihtiyacını, fosil yakıtlardan rasyonel bir şekilde temin etmeye imkân yoktur.

b) Buna mukabil hidroelektrik potansiyeli çok muazzam olan akarsulara sahip bulunmaktayız. Türkiye'nin hidroelektrik imkânları hakkında bir etüt yaptırmış olan Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi; akarsularımızın 500 milyar kilowatsaatlik bir elektrik enerjisi potansiyeli taşıdığını raporunda sarahaten bildirmektedir.

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi aynı raporunda nehirlerimizdeki ekonomik hidro - elektrik potansiyelin % 70 inin Doğu - Anadolu bölgesinde bulunan akarsularda olduğunu ifade etmektedir.

Bu kaynakların bir an evvel memleket kalkınmasına tahsis edilmesi elzemdir.

c) Yurdun elektrik ihtiyacı, sınai inkişafı hiçbir zaman kösteklemiyecek şekilde ve kabil olabilen ucuzlukta ve fakat bol ve emniyetli olarak karşılanmalıdır.

Yapmış olduğumuz incelemeler elektrik enerjisi ihtiyaçlarının zamanında karşılanması bakımından Keban projesinin 1963 yılı içerisinde inşasına başlanması ve en geç 1969 yılı başında işletmeye konulmasını zaruri göstermektedir. Bu yapılamadığı takdirde ekonomik kalkınmamız gayet müşkül hale gelecektir. Esasen 1963 senesi başından itibaren bellibaşlı bölgeler enerji darlığı çekileceği ve tahditlere gidilmek mecburiyetinde kalınacağı bugünden anlaşılmış bulunmaktadır.

2. Fırat nehrinin arz ettiği imkânlar :

Fırat nehri Türkiye'nin en büyük akarsuyudur. Fırat Doğu - Anadolu'nun 3000 rakımına ulaşan membalardan çıkarak birbirine paralel 2 kol halinde batıya akan Murat ve Karasu nehirlerinin Keban mevkiinin takriben 8 Km. yukarısında birleşmesinden meydana gelir. Fırat havzası yağış alanı bakımından Türkiye'nin 1/7 sini, su potansiyeli olarak da 1/5 ini, sulanabilir sahaları itibariyle 1/4 ünü temsil etmektedir. Hudutlarımızı terk ettiği noktada su miktarı yıllık olarak ortalama 27 milyar M^3 civarındadır.

Fırat taşıdığı su miktarının büyüklüğü yanında sadece 400 Km. lik bir uzunlukta 500 M. gibi muazzam bir kot farkına sahibolması, civarında sulanacak büyük ovalar ve maden kaynaklarının mevcudiyeti itibariyle yurdumuzun kalkınmasında çok önemli bir rol oynamaya namzettir.

Fırat nehri havzasındaki imkânlar :

40 - 50 milyar Kwt. yıllık elektrik üretme kapasitesi (Bu rakam Türkiye'nin bugünkü istihsalinin 15 mislidir.)

1 milyon hektar sulamaya müsait araziyi ihtiva etmetedir.

Frat nehri çeşitli maden cevherleri bakımından Türkiye'nin en zengin maden bölgesinden akmaktadır. Bunların işlenerek ihracı memleket için büyük bir döviz kaynağıdır.

3. Fırat üzerinde bugüne kadar yapılmış olan etütler :

Fırat havzasında 1937 yılından beri muhtelif çalışmalar yapılmış olup halen bu çalışmalara biraz daha hızlı olarak devam etmektedir. Bir kısmı nehrin enerji potansiyelini diğerleri ise havzanın toprak ve maden imkânlarını belirtmeye yönelen bu etüdler yetkili yabancı ve yerli uzmanlarca yurutülmektedir.

Bugüne kadar yapılmış olan etüdlerin vardıkları neticeler ve durumları şu şekilde özetlenebilir.

a) Fırat nehri Keban, Karkamış arasında sahibolduğu 22 milyar Kwt. lık brüt hidro - elektrik potansiyelinin 18 - 20 milyarının 3 veya 4 baraj kademesinde temin edilmesi mümkündür. Bunun için ilk şart nehrin halen düzensiz olan akım rejiminin tanzim edilmesidir.

b) Bu regülâsyonu müessir olarak yapabilecek ve senede 5,5 milyar Kwt. enerji üretebilecek ilk imkân Keban Barajı olarak tesbit edilmiş ve bu baraj üzerindeki etütler derinleştirilerek barajın jeolojik, hidrolojik, topoğrafik ve ekonomik veçhelere tam olarak tesbit edilmiştir. Eldeki bu bilgilerle Keban Barajının inşaat projelerinin hemen hazırlanarak 1963 yılı ortalarında ihale edilmesi mümkündür.

İnkişafı etüdlere halen devam etmekte bulunan Fırat Nehri üzerindeki diğer kademelerin, Keban Barajının bugünkü bulunduğu duruma getirilebilmesi için, en az 3 - 4 senelik bir zamana ihtiyaç vardır. Esasen gecikmiş bulunan bu tesisin daha 3 - 4 sene bekletilmesine yurt ekonomisinin tahammülü yoktur.

Bütün bunlara ilâveten; diğer kademelerin uygun neticeler vermesi halinde dahi, en membada olması dolayısiyle, tam bir regülâsyon temin etmesi, büyük sulamalara pilotluk edecek projeler için ucuz pompaj enerjisi sağlaması bakımından Keban Barajının; bir kilit barajı karakterini haiz ve havzada ilk ele alınması lâzımgelen bir proje olarak mütalâa edilmesi zaruridir.

Kuzey - Batı ve Batı - Anadolu Enterkonnekte enerji sistemlerinin âcil enerji ihtiyaçlarının karşılanması yanında, Keban Baraj ve Santrali aşağıdaki faydaları ihtiva etmektedir.

c) Keban, çeşitli maden cevherleri bakımından Türkiye'nin en zengin bölgelerinden birinin tam ortasına düşmektedir. Profesör Baade ve Guy Finlanson tarafından 1961 de OEDC için hazırlanan ekonomik raporun «Türkiye'de ihracat ve görünmiyen gelirler» kısmında, Keban enerjisinden bölgede nasıl faydalanılabileceği incelenmiştir. Bu çalışmaya ve diğer müesseselerin etütlerine göre Keban civarında, Ferrokrom, Ferromanganez ve diğer demir halitaları, Kamsiyum karpit, elektrolitik hidrojen sanayii kurulması, Ergani bakır madenlerinin daha düşük tenörlü cevherleri işliyecek şekilde tevsii, elektrolitik bakır ve tali mahsuller olarak altın ve gümüş elde edilebileceği, asit sülfirik, superfosfat gübre ve azotlu gübre istihsal edecek tesislerin gayet ekonomik olarak kurulmaları mümkün görülmekte ve kuvvetle tavsiye olunmaktadır.

Buna ilâveten Keban'daki ucuz alüminyum tasfiyesi cazip görülmekte ve hattâ ecnebi bir firmaca böyle bir tesis kurma için teşebbüse geçilmiş bulunmaktadır.

Sadece bu tesis Keban enerjisinin en az onda birini rahatlıkla kullanabilecek kapasitede inşa edilmek istenmektedir.

Türkiye'de ağır sanayiin kurulmasına pilotluk edecek bu metalurji sanayiine ilâveten dış tediye muvazenemize gayet müspet tesirler ika edeceği uzmanların üzerinde ittifak ettikleri bir husustur.

b) Doğu - Anadolu'nun coğrafî durumu sulamayı zaruri kılmaktadır. Sulamaya elverişli sahalar ise nehir yataklarından oldukça yüksek bulunmakta, dolayısiyle pek çok saha, gayriiktisadi isaleler dolayısiyle halen sulamaya açılamamaktadır.

Keban enerjisi ile 100 - 120 m. ye varan pompajların ekonomik olarak yapılması kabildir. Ayrıca enerjiden istifade ile, Elâzığ, Erzincan, Malatya, Adıyaman, Gaziantep, Urfa, Diyarbakır ve Mardin bölgesinde yeraltı ve yerüstü sularından pompajla sulama yapılması mümkündür.

Kolaylıkla tesis edilecek bu sulamaların bölgedeki mutasavver dev sulama projelerin tahak-

kuku için elzem olan «pilot proje» vazifesini başarı ile yapacaklarına inanmaktayız.

e) Bölgenin zirai ve sınai gelişmesinde taşıdığı bu önemle Keban projesinin Doğu ve Güney - Doğu Anadolu'nun sosyal ve ekonomik kalkınmasında kilit bir proje olduğu muhakkaktır.

Bu arada Keban Barajının inşaası ile Suriye ve Irak'taki su durumunun ne şekil alacağı hususu da incelenmiştir.

Yapılan hidrolojik etütlerle ve mevcut rasat donelerine göre; Fırat nehri yaz sarfiyatları Türkiyeyi terk ettiği hudut noktalarında saniyede 250 m^3 civarında bulunmakta, kurak senelerde ise saniyede 160 m^3 e kadar düşmektedir. Suriye'yi aynı değerle kat'ederek Irak'a giren nehrin bütün yaz sarfiyatı buradaki sulamalarda kullanılmaktadır. Her iki memleket de halen Fırat'ın yaz asgarisini artırmak için çok pahalı ve kifayetsiz biriktirme tesislerinin inşaasına gitmektedirler.

Keban Barajının inşaasiyle; gerek Suriye ve gerekse Irak komşularımız halen mevcut su rejiminden daha zararlı bir duruma düşmiyeceklerdir.

4. Keban Barajı projesinin halihazır durumu :

Millet Meclisi tarafından 1962 yılı bütçesinde Keban Barajı projesinin hazırlanması için Elektrik İşleri Etüt İdaresine 5 milyon TL. tahsisat verilmiştir.

Yaptığımız incelemelere göre Keban Barajı mevzuunda Elektrik İşleri Etüt İdaresince, bir proje hazırlamaya kâfi gelecek kadar jeolojik, topografik ve hidrolojik etütler evvelki seneler içersinde yapılmış ve tesisin rantabilesini gösteren bir ön proje de hazırlanmış bulunmaktadır.

Keban Barajı ve hidro - elektrik santralinin ilk tesiste karakteristikleri şöyledir :

Santralin kapasitesi ilk tesis 4 ünite	560 000 kw
Üreteceği enerji	4.5 milyar kwh
Tesis bedeli	1 474 000 000 T.L.
Bu bedelin takriben	(50 milyon dolâr)

dış dövizdir.

Keban'dan Kuzey - Batı Anadolu'ya enerji nakli halinde hava hatları ve transformatör istasyonlarının tesis bedeli ise (1 500 000 000) T. L. olup bunun (75) milyon $ ı kısmı dış dövizdir. Bu tahminler Ebasco Mühendislik Firması tahminleridir.

Ebasco ve Tams Müşavir Mühendislik Firmaları bu mevzuda etüt yapmışlar ve birer rapor hazırlamışlardır. Her iki firmaca yapılan tahminler birbirine çok yakındır.

Ebasco Firması Keban barajının Türkiye'nin enerji ihtiyaçlarının karşılanmasında birinci derecede önemli bir yer işgal ettiğini ve bu tesisin 1967 - 1968 yıllarında işletmeye açılması lâzımgeldiğini sarahaten belirtmiştir.

Keban barajı ve hidro - elektrik tesislerinin beynelmilel finansmanına imkân verecek rantabilite raporları ve ihalesi için lüzumlu katî projenin hazırlanması zımnında Elektrik İşleri Etüt İdaresince ehliyetli firmalar seçilmiş ve bunlardan teklif istenilmiş bulunmaktadır. Teklifler Ağustos ayı içerisinde gelecek ve en uygun teklif veren firma ile mühendislik hizmetleri mukavelesi Eylül ayı içerisinde imzalanabilecektir. Elektrik İşleri Etüt İdaresi, seçilecek mühendislik firması ile, tam bir işbirliği yapmak üzere lüzumlu dokümanları şimdiden hazırlamaktadır. Finansman temin edilmek üzere yapılacak müzakerelerde kullanılacak rantabilite (Bankable report) raporu en geç altı ay içerisinde ve nihai proje de 1 yıl zarfında hazırlanabilecektir.

İşlerin aksamadan yürütülebilmesi için mühendislik firması ile mukavele imzalandığı zaman, lüzumlu döviz transferinin derhal yapılması ve 1963 bütçesine projenin ikmali zımnında gerekli tahsisatın konulması elzemdir.

Elektrik İşleri Etüt İdaresi projenin en iyi bir şekilde hazırlanması için ilgili dairelerle gerekli işbirliği yapmaktadır.

Heyetimiz Keban barajı projesinin normal bir şekilde yürütülmekte olduğunu memnuniyetle müşahede etmiştir. Projenin bundan sonraki inkişafını heyetimiz yakinen tetkika devam edecek ve Büyük Meclise gerekli bilgiyi verecektir.

5. Aşağı Fırat havzası kalkınma projesinin tahakkuku :

— Aşağı Fırat havzası kalkınması mevzuunda heyetimizin yapmış olduğu incelemelerin so-

nuçları ise şu şekildedir :

— Aşağı Fırat havzası cazip iklim karakterinde ve 280 - 320 gün gibi gayet uzun bir tenebbüt mevsimine sahip muhtelif büyüklükteki ovaları ihtiva etmektedir.

Sulanabilecek sahaların yekûnu 500 000 hektar olarak tahmin edilen bu ovalarda halen çok az bir arazi parçası sulanabilmektedir.

Yurdumuzda tetkikatta bulunan mütehassıslar; bilhassa tenebbüt zamanında düşen yağmur miktarının az, yağış zamanının kısa ve yağmurun dağılışının gayrimütecanis olduğu noktasında ittifak etmektedirler. Bilhassa bu havalide yağışlar kifayetsiz olduğundan ekseri senelerde ot bile bitmemektedir. Türkiye'de halen sulanmakta olan bütün sahalara müsavi olan bu ovaların sulanabilmesinin Türkiye ekonomisinde taşıdığı ehemmiyet barizdir.

Bu mevzudaki çalışmalar halen istikşaf seviyesinde devam etmektedir. Bugünkü bilgilere göre bu sahanın su kaynağının Fırat olacağını ve Fırattan istifade için de suyun regüle edilmesi elzemdir.

Toprak kaynaklarının sulamaya elverişlilik bakımından kıymetlendirilmesi, su ve toprak kaynakları münasebetlerinin kurulması, zirai ve ekonomik gelişmenin plânlanması gibi çeşitli sahalarda henüz başlatılmış olan çalışmaların önümüzdeki seneler zarfında neticelere varacağı muhakkaktır.

Muğlâk mühenlislik problemlerinin hallini gerektiren ve geniş bir teşkilâtın istihdamını zaruri kılan bu çalışmaların kabil olabilen en kısa zamanda icraata imkân verecek şekilde hızlandırılması icabetmektedir.

6. Netice, kanaat ve tavsiyeler :

Heyetimizin mevzu üzerinde, nihai tavsiyeleri şu şekildedir :

1. Keban barajı ve hidro - elektrik santralinin genel olarak Doğu ve Güney - Doğu Anadolu bölgesi kalkınması için kilit proje olduğu kanaatine varılmıştır.

Diğer taraftan Türkiye'nin halihazırda bu proje ile sağlanacak faydaları temin edecek büyüklükte ve bu proje ile zaman bakımından kabili mukayese her hangi bir projesi mevcut değüdir.

Yukarda arz olunan mucip sebeplerle Keban projesinin en kısa zamanda tahakkuku için gerekli tedbirlerin süratle alınması icabettiği kanaatindeyiz.

Bu tedbirler meyanında :

a) Türk Hükümetinin Keban Barajını inşaya kararlı olduğunu, kesin bir suretle ifade ve deklâre etmesi lâzımdır.

b) Keban projesinin tahakkuku için lüzumlu dış kredi sağlanmasına ve ihalesine esas teşkil edecek (Bankable report) rantabilite raporları ve nihai projelerin en kısa zamanda hazırlanması için gerekli döviz ve bütçe tahsisleri lüzumunda derhal yapılmalıdır.

2. Aşağı Fırat havzası kalkınma projesi, kanaatimizce sadece Güney - Doğu ve Doğu - Anadolu bölgesinin kalkınması için değil, Türkiye'nin süratle artan nüfusunun gıda, giyecek ihtiyaçlarının karşılanmasında fevkalâde önemi haizdir.

Bu havza üzerinde muhtelif idarelerce yürütülmekte olan çalışmalara mümkün olan âzami süratin verilmesi lâzımdır.

Bununla beraber dünyanın birçok memleketlerinde olduğu gibi bu gibi projelerin hızlandırılması ve ahenkli bir hale getirilmesi için tek bir teşkilâta gidilmesi mevzuuna büyük önem verilmelidir.

Su ve toprak kaynakları geliştirilmesi sahasında Türkiye'den oldukça ileri bir durumda bulunan muhtelif memleketlerde havza idareleri tesisi suretiyle bütün faaliyetlerin bir elden idaresi cihetine gidildiği ve hakikaten muazzam neticelere ulaşıldığı görülmektedir.

Amerika'daki «Tenesses Vadi İdaresi» geri kalmış bir bölgenin kalkınmasında bu tip idarelerin ne derecede başarılı olduğuna en güzel bir misaldir.

Çeşitli özellikleri ve beynelmilel veçheleri olan Fırat havzasındaki kalkınma çalışmalarının «Fırat Havzası İdaresi» gibi bir teşkilât marifetiyle yürütülmesinin bu mevzuda alınabilecek çok faydalı bir tedbir olduğuna inanmaktayız.